

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

collegae-analytici, zoals Rudolph Loewenstein, Ruth Mack Brunswick en Anna Freud. Ondanks het feit dat Freud haar niet kan bevrijden van haar frigiditeit, en haar 'geloof' in de psychoanalyse daardoor duidelijk geknakt lijkt, toont Stouten hoe Marie de rest van haar leven een vurig verdediger blijft van de finaliteit van de kuur. Tegelijkertijd neemt Marie echter haar toevlucht tot de klassieke geneeskunde inzake haar fixatie op het vaginale orgasme en gaat ze naar het einde van haar leven toe meer gewicht geven aan de biologie. Ondanks alles wat ze verwezenlijkt, krijgt de lezer toch ook meer en meer te doen met de zelf-verklaarde *femme ratée*. Tegen het eind van haar leven is de wanhoop nabij wanneer zij vanuit een reeds zeer vroege fascinatie voor criminologie een vergeefse kruistocht begint tegen de terdoodveroordeling van Caryl Chessman. Eenzelfde trieste levensdraad vormt het voortdurende gevecht met haar frigiditeit. Deze autobiografische, seksuele aspecten van haar leven blijken ook uiterst bepalend te zijn voor de keuze van haar psychoanalytische onderwerpen, zoals onder meer blijkt uit *La sexualité de la femme* (1951), gepubliceerd in het kielzog van Simone De Beauvoirs *Le deuxième sexe* (1949).

Stoutens werkstuk getuigt van gedegen aanvullend eigen onderzoek, waardoor het werk zich onderscheidt van de tot nog toe beschikbare studies. De auteur hanteert een vlotte verteltrant en speelt handig met de lezers nieuwsgierigheid via verleidelijke verwijzingen naar nog achter slot en grendel liggende correspondenties. De belangrijkste daarvan is die tussen Freud en Bonaparte, die nog tot 2020 ontoegankelijk blijft. Het boek onderscheidt zich verder door de publicatie van niet eerder gepubliceerde foto's en wint aan overzichtelijkheid door de op de binnenflap aangebrachte handige tijdbalk met scharniermomenten uit Maries opwindende leven. Hoewel Stouten stelt dat 'de ultieme Marie Bonaparte-biografie [...] nog ver weg' is, kan de lezer met dit mooi gecomponeerde overzichtswerk alvast aan

de slag. De bijhorende website (www.mariebonaparte.nl) maakt bovendien dat het boek ook een virtueel verlengstuk kent dat de komende jaren informatie uit nieuw ontsloten documenten kan prijsgeven. Dit boek is een knappe, genuanceerde ode aan een innemend passionele en gedreven analytica en kan zonder meer een standaardwerk worden genoemd.

Literatuur

BERTIN, C. (1982). *Marie Bonaparte — A Life*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Over de mislukkingen van de psychoanalyse

Bespreking van

André Green (2011). *Illusions and disillusion of psychoanalytic work*. International Psychoanalytical Association Psychoanalytic Ideas and Applications Series. Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 85575 329 7, 218 pp., £ 22,99

MARC HEBBRECHT

André Green, die op 22 januari 2012 te Parijs is overleden, laat ons met zijn laatste boek een negatieve erfenis na. Na vijftig jaar analytische praktijk blikt hij terug op zijn mislukkingen. Moeten we deze negatieve erfenis aannemen? Ik meen van wel, want ze confronteert ons met de vraag naar de grenzen van de psychoanalyse. Waarom denk ik aan een negatieve erfenis? Een psychoanalyse met ontgoochelende en ontgoochelende patiënten zal ons immers weinig persoonlijke glorie opleveren. Volgens Green hebben de desillusies tijdens het analytische werk te maken met de internalisatie van het negatieve (*l'intériorisation du négatif*): de psyche heeft zich onbewuste verdedigingsreacties eigen gemaakt waardoor ze niet meer functioneert volgens het lustprincipe.

De processen verlopen in omgekeerde richting. Als ultieme overlevingspoging primeert de destructieve drift over de eros. Green noemt twee betekenissen van het negatieve, aansluitend op wat hij in 1993 als *le travail du négatif* heeft beschreven: [1] het omgekeerde van het positieve, het positieve voorafgegaan door een minteken, de aversie voor een bewuste inhoud in relatie tot een aantrekking vanuit het onbewust systeem; [2] een radicale afwijzing van het positieve: het positieve wordt niet erkend doch kapotgemaakt, negativisme primeert en richt zich op het aanvallen van verbanden, en uit zich in rigide herhalingsdwang en masochisme. Deze processen zijn ook als sociocultureel verschijnsel herkenbaar, bijvoorbeeld de Holocaust. Green refereert naar de romans van Grossman en Kertész om zijn stellingen over het negatieve te ondersteunen.

Hoe kunnen analytici ontgoochelingen vermijden? Het is niet erg in de mode om uitgebreid aandacht te besteden aan indicatiestelling alvorens iemand een hoogfrequente psychotherapie aan te raden. Maar we dienen het voor en tegen af te wegen, voordat we patiënten met trauma's in de preverbale levensjaren in analyse nemen. Green is echter minder duidelijk over wat de analyticus kan ondernemen om het destructieve proces te stoppen. Wanneer de pathologie overwegend betrekking heeft op het moederlijke imago, zal de analyse moeilijk verlopen. Een vroege teleurstelling in de moeder waarbij het kind een abrupt liefdesverlies meemaakt, kan aan de basis liggen van haat die in de analytische relatie herbeleefd wordt en onverzoenbaar kan blijken. Green beschrijft twaalf klinische gevallen van lange analyses (soms langer dan twintig jaar!) die zowel de analysant als de analyticus ontgoochelden. Vaak ging het om sociaal geïsoleerde mensen met narcistische problemen, wier therapie de enige betekenisvolle relatie was. Soms waren deze patiënten als kind niet in hun eigenheid erkend geweest omdat zij een ander kind moesten vervangen dat kort voor hun

geboorte was overleden. Of ze moesten een therapeutische rol vervullen voor een psychotische, depressieve of (zelf)destructieve moeder. Er was vaak een masochistische binding aan de moeder. De vader kwam in beeld als afwezig of werd gediskwalificeerd. De atmosfeer in het gezin van herkomst was kil. Dergelijke patiënten leerden niet van iemand te houden; als kind waren ze al te voorbeeldig en vroegrijp. Als volwassenen leidden ze een aseksueel leven. Ondanks hun inzet liepen opeenvolgende therapieën telkens uit op een mislukking. Dikwijls leden deze patiënten aan eetstoornissen, melancholie en alcoholisme.

De volgende tegenoverdrachtsfenomenen zijn typisch voor dergelijke gevallen: de analyticus slaagt er niet in een houding van gelijkmatig zwevende aandacht aan te nemen, verveelt zich, kan niet helder denken, valt in slaap. Thema's tijdens de analyse zijn erotisering van het lijden, innerlijke leegte, een tekort, een gevoel gebroken te zijn, eenzaamheid, doodsheid, pessimisme, afwezigheid van continuïteit. Niet zelden verdenkt de analysant de analyticus ervan doodswensen en kwade bedoelingen ten aanzien van hem te koesteren. Green merkt op dat deze patiënten hem dikwijls lange brieven schrijven. Ze raken verslaafd aan de analyse: ook al levert de analyse niets op, ze kunnen er zich niet van losmaken en hunkeren naar meer van hetzelfde. Vanzelfsprekend worstelt de analyticus met schuldgevoelens over dit lege ritueel. Hij kwelt zich met vragen: heb ik de indicatie goed genoeg afgewogen? Waarom heb ik deze patiënt aangenomen, hij is immers zo fragiel? Wat schort er toch aan mijn techniek? Waarom heb ik de negatieve overdracht niet eerder besproken? Wellicht had die andere collega het er veel beter afgebracht? Waarom lukt het me niet deze patiënt door te verwijzen?

Green wijdt in het begin van zijn boek een hoofdstukje aan de teleurstellende psychoanalyse van Marilyn Monroe bij Greenson. Ook zij heeft in haar vroege jeugd weinig liefde gekend. Achter haar succesvolle façade

van seksidool uit de jaren vijftig gaat een diep gevoel van ontgoocheling schuil en een onvermogen om zelf plezier aan seks te beleven. Al vlug gaat het alsof-karakter verloren: Greenson verlaat al snel zijn neutrale houding en wordt gedwongen de rol van de goede ouder te vervullen. De afloop is weinig rooskleurig en het eindigt met een suicide. Wat kunnen we in dergelijke gevallen doen? Supervisie of intervisie is onmisbaar om interventief te blijven en de stereotiepe herhaling te doorbreken. Wellicht kan men beter een parameter inbrengen of een technische variatie uitproberen dan het geestesdoende ritueel eindeloos voort te zetten. Green ziet het aandeel van de analyticus in het gebruik van een starre techniek. De laatste jaren komt er kritiek op het eenzijdig interpreteren van de overdracht. Er is altijd een probleem wanneer psychoanalytici zich alleen maar laten leiden door theorie en daardoor niet in contact treden met hun patiënten. De theorie dient dan om iets niet onder ogen te zien, om groei en verandering tegen te gaan (minus K bij Bion). Dit boek leerde me een andere Green kennen: niet beschaamd om eigen mislukkingen toe te geven, bereid om van fouten te leren, volhardend bij moeilijke patiënten. Green was menselijker en flexibeler dan ik dacht.

Dieptes van het contact

Bespreking van

Michael Eigen (2011). *Contact with the depths*. Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 85575 847 6, 160 pp., £ 18,99

ARJEN SCHUT

Sinds ik een jaar of tien geleden voor het eerst een boek van Michael Eigen las, ben ik gefascineerd door deze eigenzinnige en begaafde schrijver. De toegankelijke wijze waarop hij zichzelf tot expressie brengt

nodigt me uit om mijn eigen innerlijke leven met meer compassie te beschouwen. In een interview (Molino 1997) beschrijft Eigen een soortgelijke ervaring in zijn contacten met Winnicott en Bion. Van de gesprekken die hij met hen beiden heeft gehad is hem het meest bijgebleven dat als zij met al hun merkwaardigheid Winnicott en Bion konden zijn ik misschien ook Michael Eigen kon worden.

In *Contacts with the depths* laat deze Eigen een breed scala aan onderwerpen aan bod komen — kenmerkend voor zijn gehele oeuvre. Moeilijke theoretici als Bion, Lacan en Winnicott worden soepel toegepast op uitgebreid klinisch materiaal. Ik zou me kunnen voorstellen dat zijn eigenzinnige stijl en karakteristieke persoonlijkheid sommige lezers zijn boeken geërgerd terzijde doen schuiven. Zo ontbreekt er vaak een sluitend theoretisch raamwerk, schrikt hij er niet voor terug te schrijven over geloof, spiritualiteit (en boeddhisme in het bijzonder), en heeft hij een open en zeer betrokken houding tegenover zowel de gekte van patiënt als die van zichzelf.

Door zijn pratende, meanderende schrijfstijl is het moeilijk in het kort een goede indruk te geven van zijn boek. Zo begint het hoofdstuk *I don't know* met: 'My purpose in writing this chapter is to dignify and celebrate the phrase, *I don't know*.' Hierna beweegt Eigen met het grootste gemak van oude boeddhistische en Chinese verhalen naar het Bijbelboek Job, naar Shakespeare, Bion en Levinas.

Ik ervaar zijn werk als een intense poging iets weer te geven van zijn psyche, om daarmee mogelijk ook iets te openen in de psyche van de lezer. 'I don't know, wait. There's more to learn. Let's make an opening for learning.' Dit leren is geen geïsoleerd intellectueel leren, maar een heel lijfelijk leren; een ervaren. Eigen haalt Job aan die zegt: 'From my flesh I see God.' Een zien vanuit zijn vlees, vanuit het zijn, niet alleen door zijn ogen. Misschien zou je, Freud (1923) parafraserend, kunnen zeggen dat ondanks de afwezigheid van de letterlijke aanraking